

засыценкамі і фальваркамі, гаспадарскімі сялібамі і вясковымі хатамі. Увесь побыт продкаў хаваецца ў гэтым слове з высакароднай сівізнай у валасах.

„Ад некалькіх гадоў стала ў мяне звычайем выяжджаць на тыдзень-два ў які-колечы закутак Беларусі для апазнання роднай *старасьветчыны*“, — пачынае першую ў нашай літаратуры фантастычную аповесць „Лябірынты“ Вацлаў Ластоўскі. Гэта быў 1923 год, а ўжо праз колькі часу Андрэй Мрый укладае ў вусны бальшавіцкага кар’ерыста і недавучкі Самсона Самася словы пра *старасьветчыну* і іншае буржуйскае хаўбосьце.

Мінуўшына, даўніна, нябыт, былое, даўняе, а агулам — больш як два тузіны сынонімаў у нашай мове знаходзім на *старасьветчыну*, пры ўсяго двух вытворных: *старасьвецкасьць* і *старасьвецкі*. Савецкае мовазнаўства ўвесь час імкнулася надаць слову *старасьветчына* нэгатыўнае адценьне. Варта пачытаць тлумачальныя слоўнікі, у якіх побач з гэтым словам знойдзеш азначэнні: не сучасны, старамодны, адпаведны свайму (не цяперашняму) часу. Але хіба не адпавядае цяперашняму часу *старасьвецкая* капліца, *старасьвецкі* парк, урэшце, *старасьвецкі* рэцэпт якой-небудзь стравы?..

Канец стагоддзя пачаў вяртаць *старасьветчыне* ейныя законныя правы. Праекты рэгенэрацыі старых мястэчак, аднаўленьня разбураных помнікаў, спробы вяртаньня каштоўнасьцяў, нарабаваных цягам фашыстоўскай і бальшавіцкай акупацыяў краю, пачалі ўлучаць *старасьветчыну* ў нашае жыцьцё, а значыць, вяртаць народу ўсведамленьне таго, што ён быў, ёсьць і будзе гаспадаром абшараў з такой сучаснай і такой *старасьвецкай* назвай Беларусь.

Стома

Валянціна Мароз

Ясная прастата, відавочнасьць слоўных сувязяў, чамусьці да часу схаваных ад цябе, адкрываецца заўсёды як вялікае дзіва.

Так атрымалася са словам *стома* — маміным прозьвішчам, найменьнем яе немалога роду. Вельмі доўга асацыяцыі неяк зашорана скіроўваліся на адно — беларускага актора Зьдзіслава *Стому*: ці не зямляк, ці не сваяк?

А цяпер нават дзіўна, як гэта жылі сабе паасобку этымалягічна тоесныя — прозьвішча-намінацыя *Стома* ды паэтычна-кніжнае *стома* — „вялікая страта сілы пасяля цяжкое працы альбо душэўных мукаў“. Можна меркаваць, што іх разьядноўвала актыўная функцыянальнасьць аднакаранёвых *стомленасьць*, *утомленасьць*, *натомленасьць*. Вось і сучаснае беларускае грамадства зноў спаралізавала беспрасьветная *стомленасьць* — ад невырашальных праблемаў, дробязных клопатаў, распаношанае гнюсаты й хамства. *Стомленасьць* *стамляе*, ператвараючы жыцьцё ў шэры будзень.

Выйсьце ж трэба шукаць у ахвярнай *стоме*, празь якую мы, беларусы, нарэшце мусім дайсьці да пераможнае радасьці. Спатрэбляцца немалыя высілкі, каб выпраставаць з апатычнае *стомленасьці* на выратавальную *стому*. Бо *стома* — гэта стан здаволенасьці пасяля рупнае, цяжкое працы. *Стома* — засяроджанасьць на сабе, калі ўся істота настроеная на адпачынак дзеля вяртаньня выдаткаванае сілы-моцы. *Стома* навалываецца, але ня здушвае, яна ўзносіць, уздымае, растварае ў слодычы адпачынку.

Сэмантычна раскошнае ды завершанае *стома* змушае да рамантычна-высокага асэнсавання беларускага прозьвішча, да якога й ты далучаны праз свайго, хто ведае, у якім калене продка.

Страха

Ігар Бабкоў

Чатыры сьцяны — гэта яшчэ ня ўсё. Мацуюцца бэлькі, падымаюцца кроквы, і нарэшце прыходзяць *страхары* са сваімі *страхоўкамі* ды кладуць *страху*. Нават калі *страха* новая, празь яе дышае неба. *Падстрэшыша* — першая прыступка да неба, блізкае і жаданае беларускае надзем'е.

Чаго толькі не захоўвалася на *падстрэшышах* нашых хат — кнігі, старыя газеты, непатрэбныя рэчы. У першай палове стагодзьдзя пад *страху* пераносілі кросны і верацёны, старую вопратку, сапсаваныя гадзіннікі і прасы. Пасьля другой сусьветнай вайны туды патраплялі беларускія граматыкі і мжваенныя кнігі, рукапісы і цэлыя архівы.

Падстрэшышы і сталіся нашымі архівамі. Мышы і ластаўкі там былі архівістамі, кот — дырэктарам, а кроплі дажджу — наведнікамі і чытачамі. Потым усё гэта расшуквалася і рэстаўравалася, пераносілася ў музэі і прыватныя калекцыі. Мы паступова забывалі пра паходжаньне нашых скарбаў, забывалі пра *страху* і *падстрэшыша*. Але варта памятаць: ад войнаў і ператрусаў, ад ідэалогічных кампаніяў і размаітых чыстак у Беларусі ёсьць свой прытулак — на *падстрэшышы*, бліжэй да неба.

Струк

Сяржук Сокалаў-Воюш

Струк — слова-загадка. Нягледзячы на тое, што ўва ўсіх славянскіх мовах яно гучыць амаль аднолькава і толькі ў баўгарскай і сэрбскахарвацкай мовах мае, апроч асноўнага значэньня „плод некаторых расьлінаў“, яшчэ значэньне „сцябло, галінка“, паходжаньне яго незразумелае. Прынамсі, так цьвердзяць сур'ёзныя і аўтарытэтныя навуковыя выданьні.

Напраўду, ніводнае зь іх не фіксуе таго значэньня слова, якое бытуе ці не ўва ўсёй Беларусі. *Струк* — мужчынскі полавы чэлес, найчасьцей — дзіцячы. Выглядае, што якраз гэтае значэньне звучыла ўжываньне слова ў нашай тапаніміцы й антрапаніміцы.

Вытворнае ад „*струк*“ — *струкаваты* — мае ў нашай мове тры тлумачэньні: які мае шмат *струкоў*, падобны да *струка* і кучаравы. З гэтым апошнім і была зьвязаная прозва бацькі Якуба Коласа — Міхала Міцкевіча, які меў кучаравыя валасы і адпаведную мянушку — *Струк*.

Напэўна, ад падобнай мянушкі ўтварылася некалі прозьвішча *Струкаў*. Рыгор *Струкаў* — ваенны дзеяч часоў грамадзянскай і вялікай айчыннай войнаў з-пад Вяліжу. Расеец Дзьмітры *Струкаў* — мастак, археоляг і пэдагог XIX стагодзьдзя, які ў 1864 годзе наладзіў экспэдыцыю ў Беларусь, у часе якой зрабіў безліч замалёвак нашых мястэчак, помнікаў архітэктуры, іншых збудаваньняў, а таксама твораў выяўленчага мастацтва, сярод якіх і Крыж Эўфрасіньні Полацкай — адна зь нямногіх мастацкіх выяваў гэтага хрысь-